

La Cristalleria Planell:

un dels millors exemples de la industrialització catalana del segle XX

Objectius generals dels materials didàctics

Objectius	Dossier	Objectiu general	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3
Objectiu 1	El dia a dia d'un poble	Comprendre que la història es construeix mitjançant fonts primàries	Reconèixer que cada document conté informació sobre un fet concret.	Aprendre a extraure informació de documents diversos i que aquesta informació no és igualment rellevant.	Aprendre a ordenar i classificar la informació proporcionada per les diverses fonts documentals, atenent a la finalitat de reconstruir algun aspecte del passat.
Objectiu 2	La Cristalleria Planell	Comprendre que la recerca històrica es basa en la formulació d'hipòtesis sobre els fets.	Ordenar les fonts amb la finalitat d'obtenir una conclusió provisional lògica. A l'hora d'explicar problemes històrics, situar alguns fets, causes i conseqüències en un ordre lògic d'importància.	Comprendre que per examinar els fets poden ser necessàries diverses hipòtesis de treball.	Intentar contextualitzar amb els fets històrics de cada moment, una hipòtesi concreta.
Objectiu 3	Una empresa exemplar	Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals	Adquirir informació a partir d'una font històrica seleccionada prèviament.		
Objectiu 4	La Cristalleria Planell	Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals.	Adquirir informació a partir d'una font històrica seleccionada prèviament.	Adquirir informació històrica a partir de fonts diverses que contenen més informació de la que es necessita per a realitzar una tasca específica i seleccionar tipus de fonts que podrien ser útils per a proporcionar informació en una investigació històrica.	Demostrar una consciència creixent del caràcter de les fonts i llurs diversos usos i limitacions, les circumstàncies que varen conduir a la seva creació i si es poden emprar dades que siguin millors.
Objectiu 5	Ha canviat molt l'escola?	Comprendre que el procés històric està subjecte a canvis constants que només poden ser estudiats mitjançant la comparació.	Establir comparacions entre l'abans i el després.	Verificar i jerarquitzar els canvis ocorreguts en un espai temporal.	Aprendre que hi ha elements més resistents al canvi que d'altres, i que en les nostres societats, moltes de les nostres certeses i creences també estan destinades a canviar
Objectiu 6	Investiguem els àlbums fotogràfics	Ser conscient que per treballar els documents del passat cal aprendre un sistema de classificació i anàlisi de tot tipus de fonts.	Classificar les fonts fotogràfiques de forma autònoma i treure'n informació diversa en funció d'uns criteris d'anàlisi.	Dur a terme una recerca fotogràfica en les pròpies imatges familiars, analitzant-les segons uns criteris previs d'anàlisi.	Relacionar la informació extreta de les fonts gràfiques tot comparant-les amb els fets de caràcter històric succeïts en els períodes apareguts en les imatges.

La Cristalleria Planell: un dels millors exemples de la industrialització catalana del segle XX

Continguts del dossier

El dossier que presentem està format per **documents de la fàbrica de vidres Planell**. Tots els materials són originals i estan dipositats a l'**Arxiu Municipal del Districte de les Corts**.

Els documents conservats no són abundants. Quan la fàbrica va tancar les seves activitats, el 1957, van desaparèixer la major part dels documents acumulats durant anys. L'administració de l'època no va considerar que aquells materials poguessin tenir algun valor històric o patrimonial. Per iniciativa personal d'un dels antics treballadors, que va guardar alguns volums de l'empresa, podem comptar avui amb informació de primera mà, sobretot dels anys inicials.

Podem afirmar que la documentació abasta **entre 1914 i 1915**. Dels volums es desprèn informació molt variada. Els lligalls conservats contenen la **correspondència** rebuda i la facturació:

- cartes de l'exterior enviades per empreses franceses i alemanyes, en què promovien la venda de maquinàries i eines útils per a la fabricació de vidres i cristalls
- cartes dels viatgers contractats per la mateixa empresa per promocionar els seus productes en diversos llocs d'Espanya
- cartes de comerciants estrangers que sol·licitaven provisions i mostrari dels vidres
- telègrafs i estats bancaris de les diverses transaccions comercials
- correspondència amb els principals comerciants espanyols i catalans que compraven els productes de la companyia.

Així mateix, disposem d'un nombre interessant de **catàlegs**. Aquests van ser editats amb la finalitat de promocionar entre els clients els detalls i les característiques més convenients dels productes que s'oferien. A més, en els esmentats catàlegs és possible visualitzar els canvis experimentats per la companyia en la fabricació dels productes i la incorporació successiva de noves tecnologies.

Finalment, a l'Arxiu Municipal del Districte de les Corts es conserven alguns exemplars dels **butlletins publicats a la fàbrica** entorn a la dècada dels quaranta, data en què la fàbrica i el seu amo van ser premiats pel Govern de Madrid amb la categoria d' "empresa exemplar" per a l'Estat espanyol.

Objectius del dossier

Aquest dossier té la finalitat de proporcionar als estudiants de secundària les **primeres eines conceptuais per treballar amb documents originals i de primera mà**. En general, els estudiants estan acostumats a pensar que el coneixement històric és un relat ordenat, construït per historiadors que han investigat en arxius inaccessibles per a la major part de persones. Per aquesta raó, la tasca intel·lectual més freqüent és la memorització ordenada dels fets, sense que hi hagi signes de dubte i reflexió.

Amb aquest dossier busquem que l'estudiant es comprometi amb la seva formació i aprengui a **construir el coneixement històric**. Considerem que, per materialitzar aquests propòsits, una de les poques alternatives que queden a l'ensenyament de la història és posar l'educador en situacions reals de recerca, en què individualment s'enfronti al que és desconegut.

Amb els documents annexats, els adolescents podran resoldre les preguntes presentades pel dossier i reflexionar sobre senzilles **hipòtesis de treball** que podrien guiar perfectament l'aprenentatge d'una unitat temàtica. Els dubtes dels joves poden ser diferents i els materials disponibles en els fons documentals també ho són. En aquest cas, a disposició de l'estudiant hi haurà un conjunt de correspondència, de la qual s'extrauran les idees principals i secundàries així com algunes **conclusions històriques** rellevants, que serviran posteriorment per relacionar els fets locals amb els contextos històrics relatius a la industrialització de Catalunya, d'Espanya i d'Europa occidental.

Així, els alumnes aniran comprenent que **des d'allò local també es pot construir Història Universal** i, encara que els fets figurin com a particulars i localistes, estan inserits en tendències més generals que, en última instància, expliquen els contextos històrics. A més, d'aquesta manera, també entenen que certs processos històrics molt característics d'altres latituds existeixen igualment a la seva realitat propera.

Així mateix, pretenem que l'estudiant compregui que, a partir d'un quadre estadístic i d'una informació fragmentada, el **mètode històric d'investigació científica** proporciona les eines suficients per resoldre algunes hipòtesis de treball i aclarir dubtes en el coneixement històric.

Objectiu general 2

Comprendre que la recerca històrica es basa en la formulació d'hipòtesis sobre els fets.

■ Nivell 1:

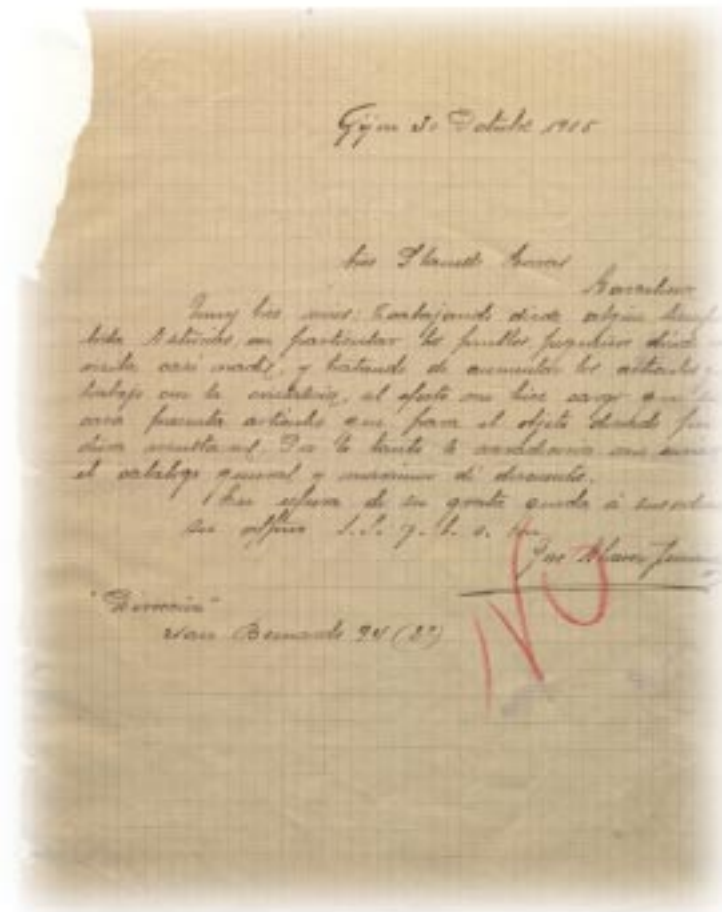
Ordenar les fonts amb la finalitat d'obtenir una conclusió provisional lògica. A l'hora d'explicar problemes històrics, situar alguns fets, causes i conseqüències en un ordre lògic d'importància.

■ Nivell 2:

Comprendre que per examinar els fets poden ser necessàries diverses hipòtesis de treball.

■ Nivell 3:

Intentar contextualitzar, amb els fets històrics de cada moment, una hipòtesi concreta.

Objectiu general 4

Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals.

■ Nivell 1:

Adquirir informació a partir d'una font històrica seleccionada prèviament.

■ Nivell 2:

Adquirir informació històrica a partir de fonts diverses que contenen més informació de la que es necessita per realitzar una tasca específica i seleccionar tipus de fonts que podrien ser útils per a proporcionar informació en una investigació històrica.

■ Nivell 3:

Demostrar una consciència creixent del caràcter de les fonts i llurs diversos usos i limitacions, les circumstàncies que varen conduir a la seva creació i si es poden emprar dades que siguin millors.

Suggeriments de treball pel professorat

El dossier de la Cristalleria Planell es tracta d'un document complet que aplega diferents propostes de treball. Així doncs, a continuació trobareu tres grups d'activitats que podeu seleccionar o adoptar en funció de les vostres pròpies necessitats. Aquestes tres propostes són:

1. La industrialització europea i catalana com a context d'una fàbrica en el districte de les Corts
2. Tendències i períodes d'una fàbrica catalana: Cristalerías Planell, 1913-1959
3. Viatge per Espanya. La permanent competència entre les fàbriques i la venda dels productes
4. Amb el creixement i el progrés les indústries s'obren al món
5. Guanyar el mercat regional. Normalment és el primer pas d'una indústria amb èxit:
6. Una cartera de clients sempre és la millor estratègia per disposar d'un mercat segur

1. La industrialització europea i catalana com a context d'una fàbrica en el districte de les Corts

Estem acostumats a llegir en manuals de secundària que **la Revolució Industrial va començar a Anglaterra a finals del segle XVIII**, després d'una revolució científica. Aquesta nació, durant el segle XIX, transformà radicalment els processos productius coneguts fins aleshores. En aquell moment, l'economia anglesa basada en les activitats agropecuàries aniria donant origen, paulatinament, a una **naixent indústria tèxtil**.

Tot això **va canviar les relacions laborals** controlades per empresaris que sempre van buscar el rendiment i el lucre a costa del treball exagerat dels obrers. Les ciutats van començar a concentrar contingents creixents de població que emigrava del camp en busca de feina i millors condicions de vida. La necessitat de mà d'obra en les empreses va generar una demanda que només podia ser coberta amb personal procedent del medi rural.

A Catalunya, el procés d'industrialització és posterior al britànic. Els historiadors concorden en què aquest fenomen es devia haver concentrat en la **indústria tèxtil**. Al principi, la mà d'obra procedí d'una emigració de comarques properes i de l'interior. Durant les primeres dècades del segle XX, la procedència va ser diferent; altres regions de la península com Aragó, València, Múrcia i, posteriorment, Andalusia, van contribuir amb població per cobrir la força de treball que necessitava la pròspera indústria catalana.

Aquesta industrialització **va canviar la distribució urbana de Barcelona**. Amb el pas del temps, van sorgir **barris d'obrers**. Per norma general, les **relacions laborals** van ser molt **dures i conflictives**: llargues jornades de treball, onze hores diàries durant els set dies de la setmana. Fins al 1919 no s'aconseguí la jornada de vuit hores. Les **reivindicacions obreres** foren representades per sindicats, cooperatives d'obrers i partits polítics d'esquerra. El desenvolupament de la indústria millorà amb la incorporació d'**innovacions tecnològiques** (màquines amb major rendiment i productivitat) i gràcies a l'ús de **noves fonts d'energia**. A principis del segle XX, el progrés més important derivarà de l'ús de l'**energia elèctrica**.

Pautes concretes de treball

El professorat, per enfrontar l'estudi d'una unitat com és l'anàlisi d'un procés històric de llarga durada, ha de **contextualitzar prèviament els fets històrics particulars**. Aquesta etapa té una explicació molt important: es necessita un ensenyament d'allò local que estigui inserida en les dinàmiques generals de la Història. Sense aquest context, els docents només repeteixen fets aïllats, en què la comprensió global dels estudiants és difícil, per no dir impossible. Es pot **avançar d'allò local a allò general**, sempre i quan el professor, permanentment, realitzi una retroalimentació entre fets i processos històrics, entre Història local i Història Universal.

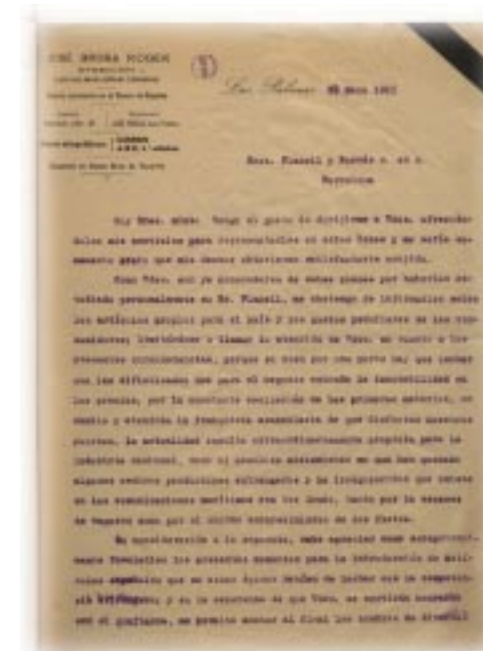
L'estudiant ha de comprendre aleshores que, **des del segle XIV** endavant, **el món europeu ha avançat** a passes de gegant **vers una mundialització de les relacions comercials**. El procés d'industrialització del segle XIX comportà la materialització d'un conjunt de tendències que ja estaven prefigurades en dècades anteriors, així com la transformació radical de les relacions humanes i laborals. Catalunya, i en particular Barcelona, es van beneficiar notablement d'aquests processos històrics, transformant radicalment el seu rostre urbà.

Per tant, si comencem el dossier d'aquesta manera, **descobrirem si a Catalunya va existir o no un procés de desenvolupament industrial.**

Les **reflexions inicials** que el professorat s'hauria de plantejar són les següents:

1. **Realment, la revolució industrial anglesa va produir una transformació general de l'economia europea?**
2. **La revolució industrial anglesa, va mantenir durant tot el segle XIX i les primeres dècades del segle XX la seva capacitat d'innovació tecnològica?**
3. **Quins van ser els trets principals de la indústria catalana a la segona meitat del segle XIX i les primeres dècades del XX?**
4. **El model d'industrialització català, és similar al britànic? En quins aspectes se semblen? En quins aspectes es diferencien?**
5. **Existeix acumulació de riquesa a la industrialització catalana?**
6. **Quins són els signes de la prosperitat catalana derivada de la seva pròspera industrialització?**
7. **Coneixes alguns avenços tecnològics aportats per la indústria catalana?**

Una adequada lectura de la **bibliografia especialitzada** pot donar solució a tots aquests interrogants. Et proporcionarem alguns extractes d'obres que expliquen el problema des del punt de vista històric.

Naturalment, **per a l'alumnat de l'Ensenyament Secundari Obligatori les reflexions inicials haurien de ser d'índole diferent**, ja que s'hauria de començar per plantejar qüestions que partissin dels seus coneixements previs i fossin fàcils d'observar.

- Coneixes processos de producció que no estiguin mecanitzats? Quins?
- Podries descriure alguns d'aquests processos?
- Per esbrinar si és cert que estem davant d'un procés de mundialització de l'economia, et proposem la recerca següent:
 - Investiga d'on procedeix o on es va fabricar **la teva indumentària**: roba, sabatilles esportives, etc.
 - Investiga d'on procedeixen o on es van fabricar els **equips electrònics** que utilitzes normalment: televisió, aparells de ràdio, microones, walkman, telèfon mòbil, equip informàtic, etc.
 - Investiga d'on procedeixen o on es van fabricar els **vehicles** (cotxes, motocicletes, bicicletes) dels teus familiars o els teus amics.
 - Investiga d'on procedeixen els **productes alimentaris** d'un supermercat proper a casa teva: escull conserves, olis, fruites, vi, pastes, productes precuinats i congelats, etc.
- Quin tipus de productes procedeixen de zones més llunyanes?
- Quin tipus de productes procedeixen d'àrees geogràfiques més pròximes a la teva residència?
- Busca una agència de viatges. Quin és el país més llunyà que es pot visitar? Quantes hores trigaries a fer el viatge en avió?

Al llarg d'aquesta recerca introductòria, l'alumnat hauria d'adonar-se del **significat del concepte mundialització de l'economia**.

El pas següent consisteix en què s'adonin que aquest procés de mundialització és una realitat dels darrers anys del segle XX, encara que tingui **precedents al llarg de la història**. Així, per exemple:

- els **antics habitants de Roma** consumien productes del nord d'Àfrica i d'Hispania.
- els **antics habitants del Califat cordovès** consumien productes d'Àrabia, d'Iraq i de Síria.
- els **habitants de la ciutat de Sevilla, al segle XVI**, consumien alguns productes d'Amèrica.
- els **habitants de Londres de finals del segle XIX** consumien productes de la Xina, l'Índia i el sud d'Àfrica.

Per esbrinar la **diferència entre la situació actual i la de fa només trenta anys** hauriem de recórrer a breus **enquestes orals**. Es tractaria que els alumnes poguessin elaborar un petit guió d'enquesta per fer-la a familiars (especialment, pares i avis), que podrien contenir, a títol d'exemple, les següents preguntes:

- **D'on procedia la seva indumentària (roba, sabates, etc.)?**
- **Tenien aparells de ràdio o televisió? En cas afirmatiu, d'on procedien?**
- **Circulaven molts vehicles (cotxes, motocicletes, bicicletes...)? On se'n fabricava la major part?**
- **Quin tipus de productes alimentaris es consumien? D'on procedien?**
- **Quina va ser la destinació més llunyana que van visitar quan anaven de viatge? En quin mitjà de transport viatjaven? Quan trigaven a arribar?**

L'alumne hauria d'observar que, malgrat el poc temps transcorregut, **s'observen canvis importants**. La tasca del docent serà fer comprendre l'alumnat que tots aquests canvis i aquest procés de mundialització de l'economia va tenir un accelerador important en l'esmentada "revolució industrial" iniciada a la Gran Bretanya a finals del segle XVIII i desenvolupada en gran part d'Europa occidental al llarg dels segles XIX i XX.

2. Tendències i períodes d'una fàbrica catalana: Cristalerías Planell, 1913-1959

L'empresa de vidres Planell, al llarg del segle XX, va passar en termes generals per **tres grans períodes**:

1. 1913-1927: L'1 de setembre de 1913, en una illa delimitada pels actuals carrers Dr. Ibáñez, Anglesola, Vilamur i can Segalar, va néixer la **primera fàbrica de vidre de Leopoldo Planell**, sota la denominació de Planell y Borrás, segons la modalitat d'una societat en comanditària. L'accés a la fàbrica i el magatzem es feia pel carrer Vilamur i els tallers pel número dos del carrer Dr. Ibáñez.

El naixement de qualsevol indústria sempre va lligat a certs factors com:

- A. El **context urbà immediat** (espai on construir instal·lacions industrials, sense un cost exagerat del sòl);
- B. Existència de **mà d'obra suficient**;
- C. **Coneixement dels processos tècnics de fabricació** (mà d'obra amb la preparació necessària i especialització en les tasques requerides);
- D. La previsió de **canals de comercialització** (camins, comerç instal·lat i poder adquisitiu);
- E. **Fonts energètiques rendibles i primeres matèries bàsiques**.

La història de Cristalerías Planell està íntimament lligada a la personalitat del seu amo i fundador. Leopoldo Planell i Porqueras (1885-1953) va néixer en una família de treballadors; el seu pare era propietari d'un taller de lampisteria a Barcelona. Des de molt jove, va estar vinculat a societats culturals i artístiques de la ciutat. Va ser membre fundador de la Societat de Nous Artistes, continuadora del Teatre de les Arts.

Durant aquells anys, Leopoldo Planell, acompanyat del seu pare Blai Planell, freqüentava les reunions del món del vidre que se celebraven al Casino La Luz del Porvenir, a la ronda de Sant Antoni, propietat de Cristalería Lligé, S.A. Quan va acabar els seus estudis elementals, el 1899, va entrar a treballar a la indústria del vidre de Juncosa i Tarrida, de Sants.

L'experiència aconseguida en aquella fàbrica el va motivar a **constituir la seva pròpia empresa** el 30 d'abril de 1913, amb la participació d'altres socis: Josep Borràs i Oller, Jacint Riba i Piñol i Vicente Doménech i Botifoll. La fàbrica va començar les seves activitats productives amb 170 treballadors i una producció anual estimada de 850.000 pessetes.

El 1916, un dels propietaris, Josep Borràs, se separa de la societat i l'empresa continua amb la raó Planell i Riba, societat en comandita.

Aquests són anys de **gran creixement de la indústria del vidre**. El 1919, la fàbrica Planell completa l'edificació d'una part dels terrenys situats entre el carrer Vilamur i Joan Gamper, amb instal·lacions destinades a un forn per a la coccio de refractaris. El 1920, el seu propietari, junt amb altres destacats empresaris de la indústria del vidre, visiten els Estats Units amb la finalitat d'interioritzar-se dels avenços dels sistemes productius nordamericans.

2. 1928-1943: Durant aquesta etapa l'empresa comença un període de **canvis productius per consolidar-se en el mercat de la península**. A finals de 1928, es crea la Unión de Fabricantes del Vidrio Hueco. La seva finalitat és millorar el rendiment econòmic de la producció, eliminar els excessos de competència i afavorir l'evolució tecnològica. L'element distintiu de Cristalerías Planell era el seu producte final: un cristall variat, original, de bona presentació i imatge de qualitat. El **1931** és un any de **dificultats per a l'empresa**, i també el 1936. El preu del carbó havia augmentat considerablement en el mercat energètic. El 30 d'octubre de 1937, aprofitant l'Estatut d'Empreses Col·lectivitzades, el Departament d'Economia de la Generalitat de Catalunya dicta un decret de col·lectivització. Leopoldo Planell, davant d'aquestes mesures, no va abandonar l'empresa i s'hi va quedar treballant com un col·laborador més, per petició expressa dels propis treballadors.

Al final de la guerra, el Ministeri de Justícia franquista va derogar les col·lectivitzacions republicanes i Planell va recuperar la seva empresa. Immediatament, va començar amb la seva tasca de **fomentar la producció del vidre**.

Sens dubte, aquesta serà una de les etapes de major creixement. En 1939, només amb 135 treballadors reinicia les tasques de fabricació en un petit forn de 1.000 kilos de capacitat. El 1940, annexa la fàbrica de Cervelló a les cristalleries i contracta 135 treballadors. L'any següent cancel·la totes les hipoteques pendents.

Així, la producció augmentà i els **bons resultats** van motivar el Sr. Planell a substituir progressivament el carbó pel petroli com a font energètica. Per augmentar el rendiment, els forns van començar a treballar les 24 hores del dia, mitjançant torns i jornades de treball. En aquells anys, l'ocupació de la fàbrica va assolir la xifra de 400 treballadors contractats.

Les òptimes condicions laborals van generar entre els treballadors un sentiment de gran afecte i admiració per Planell. És una època d'expansió i presència a tota Espanya. Estén la varietat d'articles de vidre (cristalleries per a la taula, gerres per a flors, jocs de tocador, copes, vasos, plats i fruiters, decorats sobre vidre opac, tallat, gravat i decorat) i comença la fabricació de làmpares de cristall.

Totes aquestes iniciatives van anar acompanyades per **la recerca de nous mercats**: augmenten les exportacions a Amèrica.

També **millora el sistema productiu**. Reemplaça els vells forns Boetius de carbó d'hulla per moderns forns alemanys, alimentats amb petroli. Aquesta substitució va implicar la construcció d'una nova xemeneia per evacuar correctament els fums (1934). La construcció va créixer amb la instal·lació de tallers mecànics i certes reformes en els serveis sanitaris i en el sector dels forns. Després de la guerra, la seva ampliació cobreix els carrers Dr. Ibáñez, Can Segalar i Vilamur, terrenys destinats a tallers de fusteria.

3. 1944-1959: La relació de Leopoldo Planell amb les Corts fou permanent en el temps. Durant tota la seva vida es va preocupar per **millorar el districte i les condicions de vida dels treballadors**, sense importar-li el detriment del seu patrimoni. Malauradament, les idees progressistes de Planell van començar a ser dissentides per la resta de l'empresariat que participava a la indústria del vidre. El tancament dels mercats exteriors a causa de la política econòmica proteccionista del règim franquista i l'augment del preu internacional del petroli, entre 1948 i 1950, van incrementar desmesuradament els costos de producció per a l'empresa i, poc després, aquesta ja no va estar en condicions adequades per seguir competint amb productes que, més rústecs que els fabricats per Planell, eren molt més barats.

A finals de 1951, es va tancar la planta de Cervelló i l'empresa Planell va absorbir tots els treballadors. El 6 d'abril de 1953 es produí la **mort de Leopoldo Planell** i amb ell desaparegueren les esperances d'aixecar la indústria. El 1957, per embargament de la hisenda pública, es va tancar definitivament.

Propostes concretes de treball

El professor ha de sensibilitzar els seus estudiants sobre el fet que, quan en Història desitgem analitzar una **institució o empresa**, abans hem de conèixer amb cert detall la seva **evolució històrica**. En aquesta disciplina és necessari treballar amb coordenades conceptuais a llarg termini, única dimensió per establir transformacions humanes més significatives. Així mateix, l'educador hauria de comprendre que en els processos històrics es poden detectar i determinar períodes i etapes, amb ritmes de creixement i de transformacions desiguals en el temps. Així, aquest anirà descobrint una dimensió real i històrica de la humanitat.

Amb els adolescents, resulta convenient estudiar el **grau d'incidència que tenim els individus en el decurs històric**. Estem acostumats a moure'ns de la fragilitat d'allò anecdòtic a les pesades i inamovibles estructures, oblidant que, entre aquestes dues dimensions de l'actuació humana, existeixen múltiples relacions i vincles que expliquen en última instància els comportaments socials.

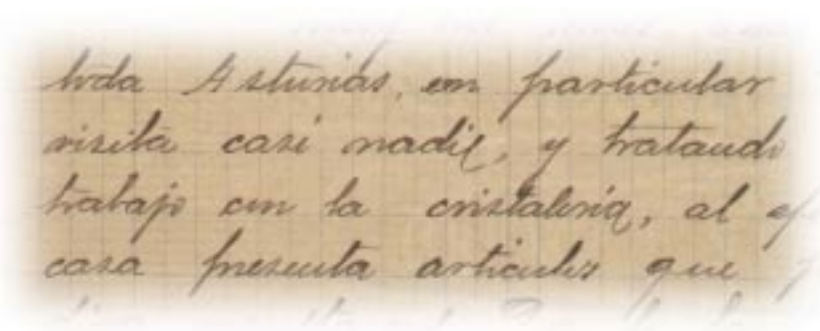
La història i les conductes humanes són matèries de difícil comprensió, perquè les esmentades actituds no sempre tenen una conseqüència lògica, i sovint hi intervenen motivacions i causalitats contradictòries.

Volem analitzar i exemplificar, en aquesta part del dossier, aquelles **dimensions de la Història** que són més aviat **analítiques**, però no per això menys rellevants, amb l'objectiu de comprendre amb profunditat el **valor formatiu d'aquesta disciplina**.

Al respecte, suggerim algunes **estratègies** molt pràctiques, que presentem en el següent quadre-resum i desenvolupem a continuació:

- 1. Fase de localització de la fàbrica
- 2. Fase de contextualització històrica
- 3. Fase d'anàlisi planimètrica
- 4. Fase de documentació fotogràfica
- 5. Fase de documentació arxivística i objectual
- 6. Fase de documentació a base de fonts orals
- 7. Fase d'empatia

- 1. **Localitzar la indústria Planell en un plànol** actual del districte de les Corts.
- 2. Per investigar és necessari **situar l'evolució i les diverses etapes de la fàbrica en correspondència amb fets històrics de caire general**. Per això, proposem **elaborar una taula** similar a la següent, en què es distingeixin els fets històrics generals que puguin aparèixer al llarg de la recerca i els fets històrics relacionats amb la fàbrica que s'investiga. No es tracta de confeccionar, a priori, una doble taula sinó tan sols de crear l'esquelet físic en forma de gran mural de

manera que el docent o els alumnes vagin escrivint o enganxant petites targetes de cartolina en les caselles corresponents a cadascuna de les fites cronològiques. Aquesta acció permetria relacionar els aconteixements i proposar, en el seu cas, hipòtesis explicatives. A manera d'exemple, presentem algunes d'aquestes fites:

	Fets històrics de caràcter general	Fets històrics relacionats amb la fàbrica que s'investiga
1885-1889	1888 Exposició Universal de Barcelona. Fou una fita de desenvolupament econòmic i urbanístic	1885 Naixement del Sr. Leopoldo Planell
1890-1894		
1895-1899		1899 Leopoldo Planell comença a treballar a la indústria del vidre
1900-1904	1900 Mort de la Reina Victòria d'Anglaterra Representà la fi d'una etapa	
1905-1909	1909 Setmana Tràgica a Barcelona	
1910-1914	1914 Inici de la Primera Guerra Mundial. Espanya fou país neutral i la seva indústria es va beneficiar de la no bel·ligerància	1913 Creació de l'empresa Planell y Borrás

1915-1919	1917 Inici de la Revolució Russa 1919 Final de la Primera Guerra Mundial. Tractats de Pau 1919 Crisi social a Barcelona. El pistolisme en el seu màxim apogeu	1916 Planell i Borrás se separen 1919 Ampliació de la fàbrica
1920-1924	1923 Dictadura de Primo de Ribera	1920 Leopoldo Planell viatja a Estats Units
1925-1929	1929 Crack de la Borsa de Nova York Inici de la Gran Depressió	1928 Es constitueix la Unión de Fabricantes del Vidrio Hueco
1930-1934	1931 II República espanyola 1933 Hitler puja al poder a Alemanya 1934 Revolució d'octubre a Barcelona	1931 Dificultats de l'empresa 1934 Substitució del carbó pel petroli
1935-1939	1936 Inici de la Guerra Civil 1937 Decret de col·lectivitacions de la Generalitat de Catalunya 1939 Franco ha guanyat la Guerra Civil S'inicia la Segona Guerra Mundial	1936 Dificultats de l'empresa 1937 La fàbrica és col·lectivitzada 1939 Leopoldo Planell recupera l'empresa

1940-1944	1940 Filonazisme del govern de Franco	1940 Etapa de major creixement de l'empresa
1945-1949	1945 Derrota d'Alemanya. La guerra acaba a Europa Aïllament internacional d'Espanya Autarquia econòmica: l'Estat espanyol pretén produir tot allò que es consumeix, limitant al màxim qualsevol importació. El petroli s'encareix moltíssim pel fet de ser un producte d'importació.	1948-1950 Dificultats per obtenir petroli. Encariment de la producció del vidre
1950-1954	La política econòmica crea dificultats a les empreses que necessiten realitzar importacions per a la seva supervivència	1951 Tancament de la planta de Cervelló Crisi profunda a l'empresa 1953 Mor Leopoldo Planell
1955-1959	1959 Primer pla de desenvolupament. El franquisme inicia un tímid intent de trencar amb el sistema autàrquic	1957 Tancament definitiu de l'empresa

Aquesta taula s'hauria de completar amb les informacions obtingudes al llarg del procés d'investigació de manera que, al final d'aquest, constitueixi la taula resum de les fites cronològiques.

■ **3. Fase d'anàlisi planimètrica de l'evolució de la planta de fàbrica entre 1913 i 1942**, període en el qual l'empresa completa l'ocupació espacial. Pot ser d'utilitat el plànol de la fàbrica, sobre una fotocòpia del qual l'estudiant podrà colorejar les diverses etapes i establir una simbologia pròpia d'un plànol de construcció (entrades i sortides, bodegues, oficines, tallers, forns, etc.). Fins i tot, amb aquesta informació, podria arribar a confeccionar una **maqueta dimensionada** de les instal·lacions.

■ **4. Fase de documentació fotogràfica**. Per conèixer l'estat actual de la fàbrica, seria interessant d'organitzar una visita al seu emplaçament actual, fotografiar el lloc i contrastar les imatges actuals amb imatges d'arxiu. Així es visualitzarà l'estat de **conservació i deteriorament del patrimoni**.

■ **5. Fase de documentació arxivística i objectual** (veure punt 3 del present dossier). Es poden consultar a l'Arxiu Municipal del Districte de les Corts tots els catàlegs de productes confeccionats per l'empresa en les seves diferents etapes d'existència, i realitzar un inventari adequat d'alguns d'aquests productes (veg. relació de catàlegs). Amb algun grup d'alumnes es podria proposar de recórrer les principals fires i llocs de venda i exhibició d'antiguitats de Barcelona (Bulevard Rosa, Fira d'Antiguitats de l'Estació de Sants, els Encants, etc.), amb la finalitat de comprovar si encara existeixen productes de la fàbrica Planell com els que s'han trobat als catàlegs, i si encara tenen valor per a les persones, ja sigui per la seva qualitat, materials o gust estètic. Així, el propi alumnat aprèn a valorar les coses ben fetes i distingir-les de tots els productes de consum massiu que actualment predominen en el mercat.

■ **6. Fase de documentació a base de fonts orals.** Els propis estudiants poden realitzar una petita recerca sobre la persona de Leopoldo Planell. L'empresa va tancar a finals de la dècada dels 50 i el seu propietari va viure fins al 1951 (vegeu documents annexos). A aquesta recerca de fonts escrites, s'hauria d'afegir una investigació basada en fonts orals.

Probablement, al barri poden viure persones que recordin el senyor Planell i que en conservin una imatge i impressió com a amo i com a ciutadà. En general, els avis recorden aquells anys i aporten una valuosa informació oral. D'aquesta manera, mitjançant la **història oral**, el professor pot anar ensenyant les tècniques de recollida de dades (vegeu annex sobre les pautes per a l'elaboració d'una entrevista).

■ **7. Fase d'empatia.** En algunes ocasions, pot ser útil realitzar algun exercici empàtic. En el cas que ens ocupa, es donen situacions que permeten que l'alumne pugui col·locar-se en lloc del personatge investigat. A manera d'exemple, proposem dues pautes:

Any 1920

Barcelona és una ciutat violenta; pistolers al servei de la Patronal han assassinat dirigents obrers. Per la seva banda, grups violents d'obriers assassinen contramestres i fabricants. Molts industrials tenen por del que pugui passar, ja que coneixen perfectament, a través de la premsa, relats sobre el que ha succeït a Rússia i el que està passant a bona part de l'Europa centreoriental. Tenen por de la revolució i l'anarquia.

Imagina que ets **Leopoldo Planell**, fabricant i home adinerat. Assabenta't, a través de la premsa, del que està succeïnt a Barcelona i arreu del món.

Què faries tu en el seu cas?

- Compraries armes per tu i per alguns dels teus empleats més fidels.
- T'inventaries un viatge de negocis o de plaer a un país molt llunyà, esperant que el problema es resolgui. Com que tens diners, no és difícil pagar-lo.
- Et quedaries a Barcelona vigilant la teva fàbrica i arriscant-te a patir un atemptat.

Un cop discutides totes les possibilitats el docent pot indicar el que va fer en realitat Planell: un viatge a Estats Units. Aquest dossier està relacionat amb el dossier «Els estranys motius del Sr. Saladrigas», corresponent a l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí de Provençals.

El professorat ha de tenir present que col·locar-se en el lloc d'un altre sempre és molt complex, ja que mai no disposem de la totalitat de la informació ni de prou elements de judici. Per aquesta raó, els alumnes, gairebé sempre trien l'alternativa més propera a la situació del seu temps present. Això no és un factor negatiu sinó que vol dir, senzillament, que valoren la situació correctament en funció de les dades i paràmetres del seu temps. Aquest tipus d'exercicis serveixen per demostrar-los que els humans ens comportem sempre d'acord amb els paràmetres del moment present. El professorat els ha de fer comprendre que l'opció que es va triar en cada cas en el passat corresponia a una lògica inevitable, encara que no totes les persones reaccionessin de la mateixa manera.

3. Viatge per Espanya. La permanent competència entre les fàbriques i la millor venda dels productes

Durant el segle XIX i fins ben entrat el segle XX, les empreses dedicades a la fabricació d'algun producte específic, a més d'incorporar noves tecnologies i capacitar els obrers per baixar els costos de producció, estaven obligades a organitzar un **programa eficient de distribució dels productes**. Arribar de forma directa i en el menor temps possible era una de les grans preocupacions dels empresaris.

Quan l'empresa ja havia assolit un nom i prestigi en el mercat, aquesta necessitat no era tan imperiosa, ja que els clients, és a dir, els comerciants majoristes i al detall confiaven plenament en les característiques positives del producte i en la seriositat dels amos quan realitzaven les transaccions comercials.

Per aquesta raó, **els mitjans de comunicació van adquirir un gran impuls**. El correu va continuar sent la via principal per enviar missatges. Tanmateix, era lent per traslladar un document en hores. Cal tenir en compte que, en moltes ocasions, les decisions i els seus conseqüents guanys depenien de l'estalvi de temps. En part, aquest problema es va resoldre quan **el telègraf** es va incorporar al món de l'empresa i les comunicacions. En poques hores, un empresari podia tenir sobre el seu escriptori la resposta d'un proveïdor de primeres matèries, o la sol·licitud d'un client que desitjava comprar una quantitat important i variada de productes.

De gran utilitat són les **cartes que enviava un dels venedors viatgers**, en què relatava amb detall:

- les característiques del mercat local visitat,
- les ofertes de les competències,
- les demandes que exigien els comerciants majoristes i al detall,
- les innovacions que realitzaven les altres fàbriques als productes, buscant un augment en les vendes,
- el poder adquisitiu del lloc, i
- les impresions que ell podia entreveure dels amos del comerç local, pel que fa a solvència i liquidesa bancària per cancel·lar les partides de productes dins els temps acordats.

En aquests recorreguts, el catàleg era de gran utilitat.

A continuació, l'alumnat trobarà **tres tipus de documents**:

- En primer lloc, còpia de diversos **telegrames**.
- En segon lloc, una llista de **cartes** enviades per diferents viatgers, des de distintes parts de la península.
- En tercer lloc, una còpia d'un **catàleg** de la fàbrica.

Pautes concretes de treball

1. El docent hauria d'iniciar la recerca proposant una classificació ordenada del material. Per això, és necessari fer el següent:

■ Ordenar els telegrams annexats segons la procedència, i descriure quin tema tractaven.

Seguidament, es podrien plantejar **qüestions** com:

- T'adones com són de breus?
- Per què es feien servir tan poques paraules per comunicar-se?
- A quin procediment de comunicació molt utilitzat en aquest moment se sembla més?

L'estudi d'aquest material requereix confeccionar fitxes sobre cadascun dels telegrams, segons un esquema que podria ser el següent:

Data d'emissió

Lloc d'emissió

Remitent

Destinatari

Afer que tracta (quantitats, mercaderies, etc.)

Donat el tipus de document, hi ha detalls molt difícils o impossibles de veure; com per exemple les dates. En aquest cas, cal plantejar les dificultats de les fonts primàries, que a vegades són incompletes.

2. Un segon pas consistiria en **analitzar la correspondència**. En síntesi, es podria dur a terme el mateix sistema d'**elaboració de fitxes** amb el següent contingut:

Data d'emissió

Lloc d'emissió

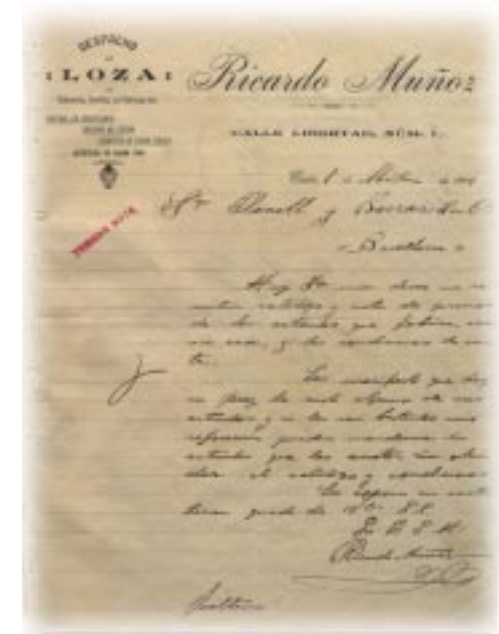
Remitent

Destinatari

Afer que tracta (quantitats, mercaderies, etc.)

Síntesi d'idees exposades

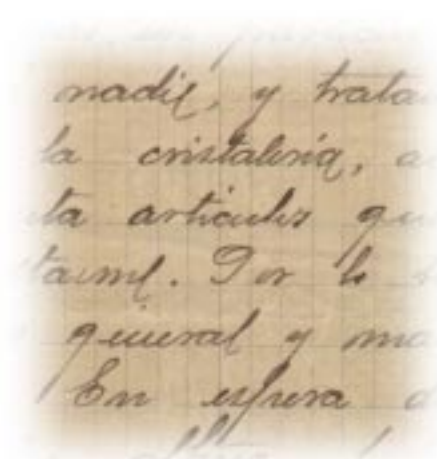
Cal comentar als alumnes la dificultat de llegir i comprendre les cartes d'èpoques diferents. Un cop més, es tracta de les limitacions de les fonts primàries.

Un cop duta a terme l'anàlisi de la correspondència, caldria preguntar als alumnes:

- Quines són les matèries que tendeixen a repetir-se?
- Consideres que les recomanacions del viatger són importants a l'hora de millorar el tipus de producte venut i la seva qualitat?
- El viatger recomana als amos de la fàbrica procediments interessants per augmentar les vendes. Quins són aquests suggeriments?

3. En un mapa de la península, localitza el lloc des d'on s'envia cadascuna de les cartes i la freqüència amb què són enviades. Et criden l'atenció alguns llocs de procedència? Tots aquests llocs, són ciutats ben poblades? A Espanya, aquestes ciutats són centres industrials? O, al contrari, es tracta de llocs tradicionals amb un poder adquisitiu basat en la riquesa dels terratinents?

4. Amb el creixement i el progrés les indústries s'obren al món

Si les empreses aconseguien **consolidar el seu mercat regional i nacional** i seguien mantenint un alt nivell de productivitat, que fos competitiu a nivell internacional, normalment planificaven una **expansió dels intercanvis amb altres regions del món**.

Barcelona, des de la segona meitat del segle XVIII, es va obrir al comerç amb Amèrica. Els ports americans al voltant d'aquella època van quedar en llibertat per comerciar amb qualsevol província d'Espanya, incloent Catalunya. Els vincles amb Argentina van ser permanents durant tot el segle XIX i les primeres dècades del XX.

La desamortització de les propietats de les ordes religioses, impulsada pel ministre Amendizábal, va provocar en nombroses regions de la península una **forta emigració de població espanyola cap Amèrica**, a la recerca de millors condicions de vida. **Argentina** era una d'aquelles naixents repúbliques llatinoamericanes amb expectatives de progrés. En aquells anys, es projectava com un país molt ric i amb un gran potencial de desenvolupament agrícola i ramader.

Cuba, per la seva part, fins a **1898** va estar sota domini espanyol. En aquell any, a causa d'una guerra entre Espanya y els Estats Units, **Cuba es va independitzar com a país**, constituint-se en una República. Abans i després de la separació, la inversió catalana a l'illa cobria camps diversos de la indústria i el comerç.

Òbviament, quan **la fàbrica Planell** va projectar l'expansió de la seva producció de vidres a altres països, la companyia **va pensar en aquells llocs amb què Espanya havia tingut una relació comercial prèvia** i una història comuna de llarga durada.

La documentació conservada a l'Arxiu Municipal de les Corts sobre aquests afers no és abundant. De tota manera, amb aquests registres és possible descobrir importants **plans per estendre el comerç de la cristalleria a Amèrica** i en dues àrees específiques: **el Carib i la costa atlàntica d'Amèrica del Sud**.

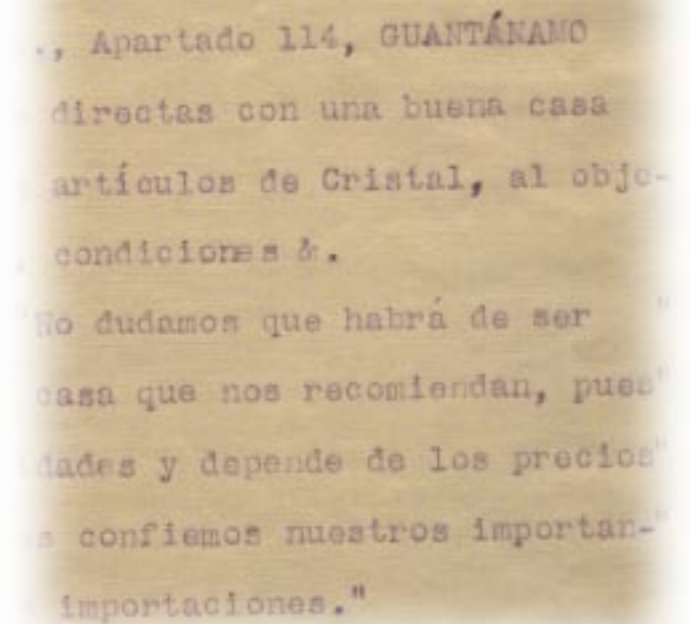
Handwritten document showing a list of months and corresponding values, likely related to trade or commerce. The text is written in cursive and includes the following entries:

Mayo	
Debemos observar que	
contamos i falta el	
los empritos de las fias	
Mayo	Pta 238'01
Febrero	" 87'25
Mayo	" 1428'60
Abril	" 1705'85
	Pta 3053'05

Pautes concretes de treball

● Llegint amb atenció la carta que t'annexem, datada el 13 de juliol de 1914, podràs contestar les preguntes següents:

- 1. De quins factors depenia l'augment de les vendes de cristalls a Cuba?
- 2. Quin tipus de productes són els més venuts i esperats per aquest comerç?
- 3. Quina havia de ser la gran competència dels cristalls Planell?
- 4. Quines podrien ser les raons que expliquen el gran interès dels Estats Units per l'illa de Cuba?
- 5. Com observes les actuals relacions entre Catalunya i Cuba?
- 6. Espanya va mantenir els vincles comercials i polítics després de la guerra civil espanyola i la revolució castrista?
- 7. A quins camps econòmics s'han obert les inversions espanyoles a l'illa? Per respondre aquests dubtes, perfectament pots consultar un periòdic nacional o de Catalunya. El País i La Vanguardia poden ser de gran utilitat.

..., Apartado 114, GUANTÁNAMO
directas con una buena casa
artículos de Cristal, al obje-
condiciones &.
No dudamos que habrá de ser
casa que nos recomiendan, pues
dades y depende de los precios
confiemos nuestros importan-
importaciones."

5. Guanyar el mercat local i regional. Normalment és el primer pas d'una indústria amb èxit:

Durant el segle XIX i les primeres dècades del XX, les fàbriques començaven la seva activitat productiva amb la ferma idea de satisfer la demanda i les necessitats de la població més propera. Normalment, **les indústries s'instal·laven en els llocs on ja hi havia un important assentament de persones**. En aquells anys, Barcelona era una de les ciutats europees amb major progrés econòmic i amb un potencial industrial que atreia nombroses societats financeres.

A mitjan segle XIX, a la ciutat es comencen a enderrocar les velles muralles medievals i s'hi projecta una nova planificació urbana. Va créixer des del barri gòtic i **es va estendre vers les poblacions properes com Sants i Gràcia**.

Tota aquesta transformació urbana va motivar una forta emigració de població, que a principis del XX ja estava totalment instal·lada. **Barcelona s'havia convertit, doncs, en un lloc amb mà d'obra suficient per al treball industrial i en una regió amb un poder adquisitiu** que atreia tots aquells individus arriscats, amb iniciativa i capacitat per emprendre ambiciosos projectes d'industrialització. **A més**, per la seva **condició de port**, la Ciutat Comtal era la porta d'entrada de les tecnologies i de les mercaderies europees a la península ibèrica, un lloc d'intercanvi obligat per al món comercial de la Mediterrània.

Sens dubte, **totes aquestes consideracions van estar a la ment de Planell quan va projectar la seva fàbrica**. **El primer mercat que va intentar guanyar va ser el barcelonès**. Comptava amb mà d'obra preparada. A Catalunya, des de feia unes dècades, **existia una alta burgesia comercial i industrial** que s'havia afeccionat al luxe i al bon gust. El modernisme era la resposta estilística escollida per aquest sector empresarial a l'hora de construir les seves mansions, palaus i fàbriques. Planell, en aquest context social, va poder consolidar el seu prestigi com a productor de cristalleries.

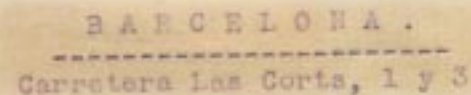

Les fonts documentals conservades a l'Arxiu Municipal del Districte de les Corts corroboren aquestes idees. En els primers anys, el nombre de cases comercials de la Ciutat Comtal que es matriculen amb els productes de la fàbrica Planell fou important. Les notes de crèdit, la correspondència rebuda i les sol·licituds adreçades a l'empresa per noves partides de cristalls són nombroses. Aquesta demanda augmentava considerablement en període de festes. Nadal, Any Nou i les celebracions de la Mercè van ser ocasions en què les ventes es disparaven. Aquestes vendes proven que **aquesta companyia fou una empresa amb grans projeccions des dels seus inicis.**

Pautes concretes de treball

En aquest apartat del dossier **volem que l'estudiant observi la fàbrica Planell completament instal·lada a Barcelona i compregui com aquesta indústria va anar estructurant el seu mercat regional i local.** Utilitzarem com a documents de base un nombre representatiu de sol·licituds de productes, fetes per comerciants de la ciutat, tant a l'engròs com al detall. Les **responsabilitats dels estudiants** poden ordenar-se de la següent manera:

- 1. Busca un mapa actual de Barcelona.
- 2. Classifica les sol·licituds del comerç barcelonès segons la data.
- 3. Identifica en cadascuna de les notes de sol·licitud (segons la capçalera): nom del negoci, camp o tipus (a l'engròs o al detall), adreça de l'establiment a la ciutat, productes que comercialitzarà, llistat de compres a la fàbrica Planell, etc.
- 4. Fixa't en l'adreça de cada negoci i situa en el mapa de Barcelona cada comerç. Pots situar la simbologia que més t'agradi.
- 5. Un cop realitzades les instruccions anteriors, observa amb detall el plànol de la ciutat i intenta respondre les següents interrogants o hipòtesis de treball:

BARCELONA.

Carretera Les Corts, 1 y 3

PLANELL & BORRÁS, S. en C.

- On s'instal·la el comerç de Barcelona amb preferència?
- Està localitzat en sectors residencials o en avingudes principals destinades actualment al comerç?
- Pots detectar alguns patrons de localització (centre-perifèria de la ciutat, sectors acomodats, sectors obrers o població en general, sectors de poblament recent, sectors poblats des del segle XIX, sectors de poblament antic)?

- 6. Diries que la fàbrica Planell satisfà la demanda d'una població d'alt nivell econòmic? Els productes fabricats, són de luxe o de consum massiu? Fonamenta cadascuna de les respostes.
- 7. Investiga si a l'actualitat encara estan funcionant algunes cases comercials que aleshores compraven productes a la fàbrica Planell.

- Els amos, són els mateixos?
- Han canviat d'àmbit?
- Segueixen comercialitzant productes de vidre?
- Han canviat el disseny d'aquests negocis?
- Quins són els nous proveïdors?
- Recorden les transaccions amb la fàbrica Planell?
- Com eren aquelles relacions comercials?

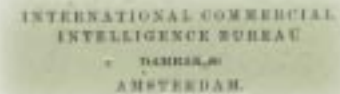
6. Una cartera de clients sempre és la millor estratègia per disposar d'un mercat segur

Les empreses, per tal de consolidar el seu mercat nacional, sovint van anar creant una xarxa complexa de clients, amb els quals pretenien assegurar els estàndards de qualitat i els nivells de producció. Sens dubte, aquests llistats de comerciants i cases en venda eren uns dels secrets més ben guardats per l'administració d'una companyia ja que era una informació d'alta qualitat, que anava sent emmagatzemada durant anys d'experiència i basada en la confiança personal entre client i proveïdor.

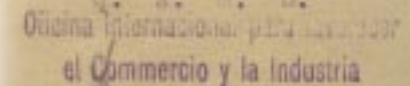
En aquells anys, en general, **les empreses tenien un caràcter familiar, on les decisions finals es prenién seguint no només criteris econòmics**; també estaven en joc aspectes més personals, de l'amo i dels clients. Els anys d'experiència en comú i les confiança mútues eren fonamentals. **La paraula compromesa tenia més valor que la liquidesa d'un solvent compte bancari**. Els clients es transmetien de generació en generació, d'avis a fills i de pares a néts.

Amb freqüència observem, en la documentació comercial de l'època, que **els pares, quan tancaven el seu comerç, immediatament recomanaven als seus fills** perquè seguissin, amb una altra raó social i legal, el mateix camp. El mateix succeeix quan mor l'amo d'un gran negoci: la seva vídua i els hereus comunicaven a l'amo de la fàbrica proveïdora la defunció del ser estimat i anunciaven el tancament del negoci o la voluntat de seguir comerciant en els mateixos termes que el difunt.

Per aquesta raó, podem afirmar que **aquestes relacions comercials eren vincles de gran abast, en què predominaven els trets personals** entre els que acordaven el tracte comercial. Òbviament, també entraven en la presa de decisions **altres consideracions com el preu, la qualitat del producte, la forma i el cost del trasllat** del material al centre de consum, el grau de deteriorament del bé a causa del trasllat i, així mateix, si el aquest arribava a temps al negoci o amb retard.

INTERNATIONAL COMMERCIAL
INTELLIGENCE BUREAU
- DANIELA, 26
AMSTERDAM.

Oficina Internacional para el Comercio y la Industria

Pautes concretes de treball:

Arribats a aquesta part del dossier, **voldríem que l'estudiant aprofundeixi en la comprensió del funcionament de l'empresa**. Amb aquesta finalitat, **utilitzarem tres recursos didàctics: la informació estadística, la cartografia temàtica i l'anàlisi de cartes**.

- 1. Observa amb atenció els quadres de clients de 1914, en què figuren els llocs geogràfics on estaven destinats els embarcaments de cristalleries i les cases comercials que rebien els béns.
- 2. En quina llengua, de forma majoritària, es comunicaven les empreses catalanes a principis del segle XX? Quantes cartes estan escrites en català? Estan ben escrites?
- 3. Detecta els 10 llocs d'Espanya que més vegades van rebre vidres.
- 4. Calcula el percentatge que representa cadascun d'aquells 10 llocs, en relació amb el total dels punts geogràfics que apareixen en els llistats.
- 5. Existeix una relació entre aquells llocs que més concentren les vendes de la fàbrica Planell i les províncies d'Espanya amb més recursos econòmics de l'època? Pot o no pot afirmar-se que les regions amb més comandes són les que tenien una societat amb major poder adquisitiu, aquelles on s'havia format una alta burgesia industrial?
- 6. Localitza en un mapa d'Espanya les ciutats que rebien cristalls Planell el 1914 i, d'acord amb l'estadística feta prèviament, confecciona una simbologia que demostrï les diferències de percentatge. Els colors poden ser una forma de distinció molt adequada.
- 7. Les ciutats amb majors vendes estan localitzades a la costa a la l'interior de la península. Pots plantejar algunes raons que expliquin aquest fenomen històric?

- 8. Fullejant les diferents cartes seleccionades d'entre la documentació relativa a la fàbrica Planell, deus haver observat que la majoria estan datades l'any 1914. Aquell any marcà una fita molt important per a la Història d'Europa i, en definitiva, per a la Història Universal: s'inicià la Primera Guerra Mundial. El detonant del conflicte va ser l'assassinat de l'arxiduc Francesc Ferran d'Habsburg, hereu al tron austrohúngar, el 28 de juny a Sarajevo, la capital de Bòsnia.

La política d'aliances entre les potències europees les obligà a prendre partit per un o altre bàndol, enfrontant-se les unes contra les altres, i en poques setmanes els preparatius militars van quedar enllestits i es va passar a l'acció. El 23 de juliol Àustria, amb la complicitat d'Alemanya, remet un ultimàtum a Sèrbia. El 4 d'agost el Regne Unit declara la guerra a Alemanya, juntament amb França i Rússia.

Llegeix atentament els documents núm. 34, 43, 88, 89, 117 i 120:

- Pots detectar a la documentació al·lusions al conflicte bèl·lic?
- Quines creus que són les raons de tan pocs comentaris?
- Quin paper hi van tenir Espanya i Catalunya a la Primera Guerra Mundial?
- Quan es comença a percebre que el conflicte pot repercutir a la indústria catalana?
- De quina manera hi afectà: en perjudici o en benefici?
- Hi ha comentaris sobre els horrors de la guerra?

ANNEX:

QÜESTIONARI DE REFERÈNCIA PER A LES ENTREVISTES

I. Regles per a la realització de les entrevistes

1. És convenient que cada grupet d'alumnes s'encarregui de fer un parell d'entrevistes: una a un avi i l'altre a una àvia, per obtenir amb tot el conjunt d'entrevistes una mostra on apareguin les òptiques masculina i femenina.
2. Si la tendència dels alumnes és considerar que quan més edat tinguin les persones a les quals passen el qüestionari millor informació obtindran, cal fer-los reflexionar sobre els problemes amb què poden topiar en visitar gent molt gran.
3. És important explicar a les persones que es va a entrevistar el sentit i els objectius de l'entrevista, fent-los partícips dels resultats.
4. Cal saber buscar i mantenir un bon ambient per fer l'entrevista: començar-la en un moment apropiat, sense cap tipus de pressa, i crear per part de la persona entrevistada un clima de confiança i cordialitat que faciliti la comunicació de vivències per part de la persona entrevistada. En cas de detectar qualsevol símptoma de cansament, és recomanable deixar-la per continuar una altra estona.
5. No s'ha de tallar l'interlocutor, no obsessionar-se per obtenir resposta a tot qüestionari. Aquest ha de ser una referència que cal prendre amb flexibilitat: és una guia que intenta propiciar que la persona entrevistada parli més sobre allò que prefereixi.
6. És essencial mostrar interès i respecte per les persones entrevistades i les idees o sentiments que manifesten. Es tracta de saber escoltar i recollir la informació, no tallar-los innecessàriament (és suficient amb algun tipus de gest

d'assentiment), ja que el que pretenem obtenir és un registre subjectiu de com un home o una dona recorden aspectes de la seva vida o de la societat en què els toca viure.

7. Si es creu convenient, pot repetir-se alguna pregunta amb un enunciat un mica diferent, per veure si s'obté la mateixa resposta.

8. Dins del repertori de qüestions que reproduïm, cal seleccionar les preguntes que es consideren més convenientes per formar part de l'entrevista, i afegir-se les que es considerin adients.

II. Fases

a) Realització de l'entrevista, enregistrant-la en un casset.

b) Transcripció de les parts més interessants de les respostes, organitzant la informació en els respectius apartats o temes. Aquesta restarà a disposició dels altres alumnes per poder consultar les parts que els interessin.

c) Anàlisi i interpretació, fase que inclou aspectes com:

- quantificar algun tipus de resposta
- contrastar la informació obtinguda en les diverses entrevistes o amb altres fonts informatives emprades (objectes, fotos, etc.)
- síntesi
- explicitació de les contradiccions
- recerca de nova informació aclaridora.

III. Repertori de qüestions

3.1. Vida domèstica / Casa-mobiliari

1. Reconeix aquests objectes?
2. Què li recorden?
3. Hi havia a casa seva altres objectes semblants? Quins?
4. I en la dels seus pares?
5. Quins objectes recorda de la casa dels seus pares?
6. Quins eren els mobles més importants?
7. Quins eren i de què estaven fets?:
 - els llits
 - el matalàs
 - la roba de llit
 - taules i cadires
 - els objectes de decoració
8. Aquests objectes, es compraven fets , s'encarregaven a algun artesà del poble (fuster, etc.) o es feien per alguna persona de la casa?
9. Va heretar-ne alguns dels seus avis? Quins?
10. Recorda les diferències més importants entre el mobiliari i els objectes de la vida domèstica de la casa dels seus pares i els de casa seva? Quines són les diferències més grans amb les cases d'ara?
11. Recorda com era la casa on vostè vivia de petit/a?

12. Sap si era de la seva família o llogada?
13. En cas de lloguer, sap quant en pagaven els seus pares?
14. Sap si el preu del lloguer era una part important del pressupost familiar?
15. Podria explicar-nos com era la distribució de la casa (habitacions, corral, etc.)?
16. De quants pisos era la casa?
17. Tenia una habitació per vostè sol o la compartia amb algú més?
18. Quines persones vivien a casa?
19. Hi havia cambra («cuarto») de bany?
20. Com s'organitzaven per rentar-se?
21. Tenia pati o corral?
22. Tenia pou?
23. Tenia pallissa? Quina utilitat tenia la pallissa?
24. Recorda si les habitacions eren fosques o lluminoses? Com eren les finestres i els balcons?
25. Quin sistema d'il·luminació hi havia de nit?
26. La casa estava al centre del poble, als afores o al camp?
27. Qui s'encarregava de les feines de la casa?
28. Ajudava algú més a la seva mare en les feines de la casa?

29. L'ajudava vostè?
30. Acudia alguna persona de fora a netejar? Amb quina freqüència? Sap quant cobrava?
31. Qui s'encarregava d'atendre els fills (neteja, educació, etc.)?
32. El seu pare compartia obligacions de la casa?
33. Vostè tenia obligacions a la casa?
34. Quines diferències li semblen més grans entre la casa dels seus pares i la seva?
35. Quines serien les coincidències més importants?
36. I entre la seva i les que es fan ara?

3.2. L'alimentació a la casa paterna i a la pròpia

1. Quin era el menjar que més li agradava?
2. Es menjava en festes o en qualsevol moment de l'any?
3. Hi havia menjars diferents, segons l'època de l'any o en dies especials? De quins es recorda?
4. Què es prenia normalment per desdejunar?
5. I per esmorzar? Depenia de l'època de l'any?
6. Què es cuinava amb més freqüència per al menjar de migdia?
7. I per sopar?

8. Quin era el producte més important en l'alimentació?
9. Els productes alimentaris es compraven tots o se'n produïen alguns en casa?
 - Animals domèstics:
 - quins?
 - quants?
 - també en venien alguns?
 - Verdures:
 - quines?,
 - quantes?,
 - també en venien?
 - Pastaven pa? Com ho feien?
 - Feien matança del porc? Quan es feia? Com s'organitzava?
10. Es menjava alguna cosa especial els diumenges (menjars o postres)?
11. Quines begudes eren les més comunes?
12. Les bevien tots els de la casa o només el pare? On s'aconseguien?
13. Hi havia algun ordre en servir el menjar? A qui se servia el primer?
14. Quin comportament calia mantenir a taula?
15. Es beneïa la taula?
16. Menjaven tots junts?
17. Els criats (si n'hi havia) també?
18. Qui servia la taula?

19. Com eren els utensilis de cuina? De quins materials estaven fets? Quants hi havia?
20. Recorda com es cuinava: foc de llenya, carbó, serradura, petroli, etc.?
21. Es menjava a la cuina o al menjador?
22. L'obligaven a menjar-s'ho tot?
23. Recorda algun menjar que no li agradava gens? Se'l menjava?
24. Vostè ha passat fam alguna vegada o algunes temporades? Quan fou això?
25. Quines són les diferències més importants entre el menjar d'ara i el de la seva infància o joventut?

3.3. Indumentària

1. Recorda com anaven vestits els seus pares?
2. I els seus avis?
3. Podria descriure com era la seva vestimenta de treball o de dies normals?
4. I la dels dies de festa?
5. En recorda els colors?
6. Com eren els complements (mocadors, cinturons, arracades, etc.)?
7. I la roba interior?
8. Quina diferència hi havia entre la roba d'hivern i la d'estiu?

9. Recorda si canviava la moda cada any?
10. Quantes mudes de roba tenien els seus pares?
11. Recorda com era la roba de vostè en la primera infància?
12. I la dels seus germans o germanes?
13. Podria descriure-la?
14. Com era la seva roba quan anava a l'escola?
15. Quantes mudes tenia?
16. I la dels diumenges i dies de festa?
17. Com eren les sabates? Quantes en tenia?
18. Recorda com era la roba que gastava quan era jove?
19. Solia comprar-se la roba feta?
20. La hi feia una modista/sastressa? A casa de vostè o al taller?
21. La hi cosia sa mare?
22. Era molt cara la roba en relació amb els jornals que guanyava la gent?
23. Hi havia prou persones encarregades d'arreglar, apedaçar o reformar la roba?
24. En quines ocasions solia comprar-se roba nova?
25. Quina era la vestimenta especial pròpia de les bodes?

26. I la dels batejos?
27. I la de les comunions?
28. Hi havia molta diferència en la vestimenta dels rics i dels pobres? Sap quines eren les principals diferències?
29. Creu que han canviat molt les coses entre allò que es considerava bonic o lleig, apropiat/inadequat, decent/indecent o elegant/estrafolari i tal com es considera ara?
30. Es pintaven i maquillaven en aquells temps les dones del poble?
31. Quins productes hi empraven?
32. Com portaven arreglat el cabell les dones, segons la seva edat?
33. Hi havia perruqueries? Com eren?
34. Costava molts diners anar a la perruqueria?
35. Què volia la gent, estar molt morena o estar molt blanca?
36. Què volia la gent, estar prima, entrada en carns, quadrada...?
37. Li ensenyaven a vostè a cosir?
38. Qui? Quan? A quina edat?
39. Quines coses sabia fer de costura?
40. Cosia roba per a vostè o per algunes persones de la seva família?
41. Arreglava roba trencada?

42. Refeïa la roba per tal d'adaptar-la a diverses necessitats?
43. També cosia roba de llit o cortines?
44. Quin tipus de teixits s'empraven amb més freqüència?
45. On es comprava la roba?
46. Era cara?
47. Hi havia algun lloc especial a casa per rentar-se?
48. Amb quins productes es llavaven?
49. Es compraven fets o es feien a casa? Com? Qui els feia? Els feien amb freqüència?
50. Quines són les diferències més importants en aquest tema quan vostè era un infant, en la seva joventut i ara?

3.4. Sanitat-malalties

1. Recorda quines malalties va patir vostè de petit/a?
2. Qui el tractava?: metge, curandero, etc.
3. Quines medicines li donaven (preparats de l'herbolari, receptes preparades a la farmàcia, productes fabricats a laboratoris)?
4. Va morir algun infant (amic, veí, germà, etc.)? De què va morir? A quina edat va morir?
5. Recorda quines malalties patien els seus pares?
6. Quan van morir? Quina edat tenien? De quina malaltia varen morir?

7. Quin tractament mèdic rebien?
8. Quins mitjans sanitaris hi havia al poble?
9. Portaven la gent malalta als hospitals?
10. Hi havia al poble algun «curandero»? Com curava? La gent creia en la seva eficàcia? Per què?
11. Quants metges hi havia al poble? Quants diners se'ls pagava? Era barat o car? On visitaven? Quin tipus de remei receptaven? Alguna classe de gent anava al metge amb freqüència? La gent més pobra podia anar al metge?
12. Creia vostè en el mal d'ull o alguna altra explicació semblant respecte a l'origen de les malalties?
13. Alta gent ho creia? Era poca gent o era molta? D'alguna classe social especialment?
14. Coneix remeis casolans per tal de solucionar problemes de mal de ventre, dolors, torçades de peu, etc.?
15. On va néixer vostè: a casa dels seus pares?, a l'hospital?
16. Qui va atendre els parts de la seva mare? I els seus o els de la seva dona?
17. Coneixia alguna dona que morí al part? Era freqüent?
18. Sap si morien molts infants en nàixer o quan eren molt menuts?
19. Morien igual infants en totes les famílies o especialment en les cases més pobres? Per què?
20. Recorda alguna epidèmia especialment dolenta o freqüent? Quina? En quin any va ocórrer? Quins remeis hi aplicaven? Eren útils?
21. Quines diferències més importants assenyalaria, en aquest aspecte, entre quan vostè era petit/a, quan era jove i ara?

3.5. Vida familiar / Relacions família-comunitat

3.5.1. Infància

1. Quina edat tenien el seu pare i la seva mare quan vostè va néixer?
2. Quants germans o germanes ha tingut? Quants anys de diferència hi ha entre els uns i els altres? A quina edat va tenir la seva mare el primer fill? I el darrer?
3. Quin ofici tenien els seus pares?
4. D'on eren?
5. Recorda vostè alguna cosa dels seus avis? D'on eren? Quin ofici tenien? En recorda alguna cosa en especial?
6. Quines relacions tenia vostè amb els seus pares? Podia compartir amb ells preocupacions, il·lusions, etc.?
7. Hi havia coses que sols podien comentar-se amb el pare o la mare?
8. El castigaven si vostè feia coses que a ells no els hi agradaven? Quina mena de càstigs? Qui li posava els càstigs? Qui li feia més por, el seu pare o la seva mare?
9. Quina relació tenia amb els seus germans? Renyien? S'ajudaven?
10. Recorda si, alguna vegada, els seus pares jugaven amb vostè o amb els seus germans? Li contaven contes, històries o cançons? Recorda alguna d'aquestes coses?
11. Recorda alguna celebració important en la seva família en aquella època (bodes, bateigs, enterraments, comunions, altres)? Què feien ? qui hi acudia?
12. Recorda com celebraven les festes de Nadal, Pasqua, festes del poble, etc.?
13. Recorda si feien alguna cosa especial els diumenges?

14. Se n'anaven de vacances tots els anys, algun any o mai?
15. Recorda algun viatge, quan vostè era petit/a amb algú de la seva família?
16. Quan els pares no treballaven, en què ocupaven el temps?
17. Anaven a divertir-se junts el seu pare i la seva mare?
18. Tenien amics comuns, o els amics del seu pare a penes tenien relació amb la seva mare?
19. Recorda què feien els caps de setmana?
20. De quins parents es recorda?
21. I de veïns? Quines relacions hi havia al seu barri? Es convidava sovint gent a casa? Quant? Quines atencions feien als convidats?
22. Recorda si, de jove, tenia consciència de pertànyer a una classe social determinada? De quina?
23. Quines altres classes socials hi havia? Quines relacions hi havia entre classes socials diverses? Es donava un tractament especial a alguna d'elles?
24. Recorda quin tipus de gent era considerada la més important del poble? Per què Quina influència i poder tenien sobre els altres?
25. Les famílies de la mateixa classe, vivien en els mateixos barris? Recorda quins barris eren els habitats per cada classe social?
26. Quines li semblen les característiques més importants de cada grup social?
27. Recorda quins conflictes hi havia entre grups socials diferents?
28. Gent de classes diferents, anaven als mateixos llocs? Ocupaven posicions diferents? Podria citar-nos-en exemples?
29. Sap si hi havia algun grup especialment marginat o malmirat (gitanos, immigrants, etc.)? Per què creu que les coses eren així? Com veia aquest tema quan era jove?

30. Creu que els seus pares es consideraven membres d'alguna classe social? Què prenien com a referència per adscriure's a aquesta classe (l'origen familiar, l'ofici, la categoria de la casa familiar, diners, etc.)?
31. Recorda algú a qui es considerés «autèntica senyora» o «autèntic senyor»? Quines característiques tenia?
32. Era fàcil passar d'una classe social a una altra? Recorda casos de gent que ho aconseguí? Com ho varen aconseguir?
33. Com decidien els seus pares les qüestions de diners? Sempre estaven els dos d'acord? Qui pagava les factures i prenia les decisions importants? Què li deien a vostè dels diners? Recorda algun refrany sobre diners?
34. Es passaren dificultats econòmiques a casa seva en algun moment? Fou esporàdicament o freqüentment?
35. Si el seu pare queia malalt o no tenia treball, com s'arreglaven?
36. Recorda quines institucions benèfiques hi havia? Sap com tractaven la gent?

3.5.2. Escola-ensenyament

1. Li donà lliçó algú abans d'anar a escola? Qui? Què li ensenyava?
2. Quina edat tenia vostè quan va anar per primera vegada a l'escola?
3. Com era l'escola (pública, privada, femenina, masculina, mixta, internat)?
4. Què pensava de l'escola quan li tocà anar-hi?
5. Què pensava dels professors? Quin tipus de relacions tenien amb els alumnes? I amb els pares?
6. Hi havia coses prohibides a l'escola? I càstigs? De quin tipus?

7. Recorda alguna vegada que el varen castigar a vostè? Per quin motiu?
8. Quines matèries estudiaven? Quines assignatures es consideraven més importants? Recorda quins llibres estudiava a l'escola? Com eren?
9. Recorda què li deien els mestres que era la cosa més important a la vida?
10. Quin comportament li exigien a l'escola? Com s'ensenyava que s'havia de tractar les persones de l'altre sexe?
11. Anaven polits («aseats») els infants a l'escola? Eren puntuals? Feien bandarrades («gamberrades»)? Es recorda d'alguna de grossa?
12. Com es feia l'ensenyament, de memòria, copiar, repetir, comentar, discutir, etc. ?
13. Manaven els mestres feina per a fer a casa? Quin tipus de deures?
14. Els seus pares es preocupaven d'allò que vostè aprenia a l'escola?
15. Tots els companys d'escola eren de la mateixa classe social o de classes socials ben diferents? Es notaven les diferències en la forma d'anar vestits de cada nen? El tracte del mestre, era igual per a tots o es feien distincions?
16. Donaven premis o distincions als que treien millors notes?
17. S'ensenyaven les mateixes coses als nenes i a les nenes? Quines diferències hi havia? A vostè li semblaven lògiques?
18. Estudià sols a una escola o en diverses? Per què?
19. Continuà estudis en altres centres després de l'escola?
20. Li hauria agradat continuar estudiant si n'hagués tingut oportunitat?
21. Els seus pares, van donar les mateixes oportunitats a tots els seus germans o germanes? Consideraven que era igual d'important estudiar per a un home que per a una dona?

22. Tenien a casa seva algun llibre? Quants? De què tractaven? Els seus pares l'animaven a llegir?
23. Els seus pares sabien llegir i escriure? Ho feien sovint?
24. Com creu que ha estat l'escola dels seus fills? Quines són les coincidències i diferències més grans amb la seva escola? Comenti'ns aquestes cosetes.

3.5.3. Joventut

1. A quina edat deixà l'escola?
2. A quina edat començà a treballar? Guanyava molts diners? Quantes hores treballava? En quin tipus de feina? Es quedava els diners o els donava als pares?
En posar-se a treballar, canvià les relacions amb els seus pares?
3. Què feia en el temps lliure?
4. Hi havia algun lloc especial on els nens i les nenes poguessin conèixer-se?
5. Havia de demanar permís als seus pares per poder sortir de casa a la nit?
6. Els seus pares coneixien els seus amics o amigues? Sabien on anava vostè a divertir-se i les coses que feia per divertir-se?
7. Havia de tornar a una hora determinada?
8. Li renegaven els seus pares per fer certes coses (fumar, beure, ser amic d'algú, anar a determinats llocs)?
9. Parlava amb els seus pares d'aspectes relacionats amb la sexualitat? Com va aconseguir informació sobre aquest tema?
10. Vostè va fer el servei militar? Quina edat tenia?
11. On li va tocar fer la mili? Quan de temps s'hi va estar?

12. Quins records té de la mili, en relació amb els caps, els companys, el menjar, l'uniforme, la instrucció, els viatges, etc.?
13. Què pensava d'anar a fer la mili, tenia ganes d'anar-hi, ho veia necessari, ho acceptava amb resignació, etc.?
14. Creà problemes a la seva família que vostè se n'anés a la mili? Per què?
15. Escrivia amb freqüència a la família o als amics? Cada quant de temps?
16. Rebia cartes o paquets de casa seva?
17. Cada quant de temps tenia permís per anar a casa seva?
18. Tingué problemes per tornar a la vida normal quan va acabar la mili?
19. Tenia una quadrilla d'amics/amigues? Com funcionava? Feien bandarrades («gamberrades»)?

3.5.4. Matrimoni-vida adulta

1. A quina edat es casà vostè?
2. Quan de temps feia que coneixia els seu marit/muller?
3. Com es conegueren?
4. D'on era ell/ella?
5. De quin tipus de família? Igual o diferent a la seva?
6. Quan de temps festejaren?
7. Estalviaren diners abans de casar-se? Perquè vostès ho decidiren o perquè calia fer-ho així (si no estava mal vist)?

8. Els ajudaren els pares econòmicament després de casar-se? Molt de temps? Com?
9. Com va ser el seu casament?
10. Se n'anaren de lluna de mel o de viatge de nuvis? On? Quants dies?
11. On visqué després de casar-se? Canvià de domicili (casa, barri, poble) on havia viscut fins a casar-se?
12. Ha canviat moltes vegades de domicili? Per què?
13. Quina edat tenia el seu marit/muller quan es casà?
14. El marit, quin ofici tenia? Canvià d'ofici? Feia altres feines a més a més de l'ofici principal?
15. La dona: treballava abans de casar-se? En quina ocupació? Continuà treballant després de casar-se? En quin ofici? Què pensava ella al respecte? I el marit? I la gent en general?
16. Què li havien explicat els seus pares sobre el matrimoni? En què consistia fer un bon casament?
17. Quina importància se li donava al sexe en les relacions matrimonials?
18. Varen tenir fills? Quants? En quins anys varen néixer? On varen néixer?
19. A vostè i la seva dona/marit els semblava bé tenir aquesta quantitat de fills? Empraven algun mètode anticonceptiu?
20. Quines coses sabia sobre l'embaràs?
21. Qui ajudava en els parts?
22. La dona, com alimentava els fills (temps de lactància, etc.)?
23. Qui li donava consells sobre com criar els fills?

24. L'home s'encarregava de cuidar els infants (mai, sempre, a partir de tal edat...)?
25. El pare/mare castigava els fills quan no es portaven bé? Per quins motius recorda vostè haver castigat els seus fills? Com els castigava? Era la situació normal o altres pares tenien relacions molt diferents? Quines diferències hi ha entre el tractament que vostè havia rebut dels seus pares i com ha tractat els seus fills?
26. Qui feia els treballs de la casa?
27. Qui s'encarregava de l'administració econòmica familiar? Com es decidia la forma de gastar-se els diners?
28. El marit: donava tots els diners que guanyava a la dona perquè els administrés o sols una part per a les despeses de la casa?
29. La dona: sabia quan guanyava el marit? Quina part del que guanyava solia donar-li?
30. Qui decidia allò que s'havia de comprar, a qui convidar, on anar, etc.? Què feien quan els dos no pensaven de la mateixa manera?
31. S'explicaven totes les coses importants?
32. Els fills i les filles ajudaven en les feines de casa?
33. Quan educava als fills, tenia clar com calia educar-los o hi tenia dubtes? La seva parella pensava igual que vostè o hi havia discrepàncies? Parlaven amb freqüència sobre l'educació dels fills?
34. Vivien el pare i la mare quan els seus fills eren menudets? Es veien amb freqüència? Vostè li demanava consells sobre l'educació dels seus fills?
35. Quan els fills/es eren menuts, vostè creia que calia educar nens i nenes de la mateixa manera? Els deixava jugar als mateixos jocs? Els demanava les mateixes responsabilitats (a l'escola, a casa)?
36. Com celebrava els dies de festa? Hi havia molta diferència respecte a com se celebraven a casa dels seus pares?
37. Com celebraven esdeveniments com ara casaments, batejos o enterraments? Hi havia molta diferència respecte a com es feia quan vostè era petit/a?

38. Anaven de vacances a algun lloc? On? Amb quina freqüència?
39. Anaven als mateixos llocs, junts, vostè i la seva parella, a divertir-se? Tenien els mateixos amics? Practicaven algun esport?
40. Quines relacions tenien amb els veïns? I amb els parents?
41. Convidaven algú a casa seva? A qui? Amb quina freqüència?
42. Tenia consciència de pertànyer a una classe social determinada? A quina? Per què?
43. Havien canviat aquestes coses molt o poc des de la seva infància? Continuaven sent de les mateixes famílies les persones més influents del poble? Les diferències socials eren més grans o menys? Per què?
44. Passaren problemes econòmics en alguna temporada? Per quins motius? Com ho superaren?
45. Treballava vostè (o la seva dona) després de tenir fills? Qui s'encarregava de cuidar els infants? Li semblava bé deixar als fills amb altres persones?

3.6. Religió

1. Li ensenyaren els seus pares que no estava bé treballar els diumenges?
2. Anaven a missa tota la família junta?
3. Vostè hi anava tots els diumenges i els dies de festa?
4. Anà al catecisme els diumenges?
5. Resaven a la seva família?
6. Vostè resava en anar-se al llit o en alçar-se?

7. Qui li ensenyà les oracions?
8. Quina importància tenia per a vostè la religió de petit/a?
9. Era la mateixa que per als seus pares?
10. Quan ja tenia 12 o 14 anys, canvià la seva forma de valorar aquestes coses?
11. Vostè ha educat els seus fills en la religió de la mateixa manera que li ho varen ensenyar els seus pares o d'una manera diferent?
12. Creu que per als seus fills la religió és més, igual o menys important que per vostè? Per què? I per als seus néts?
13. En la seva infància o joventut era freqüent parlar de miracles?
14. Hi havia a casa seva llibres religiosos? Vostè els llegia alguna vegada? I els seus fills? I els seus néts?
15. Recorda les estampetes amb jaculatòries i oracions? Vostè en tenia? Qui els hi donava?
16. Quan perdia algun objecte i no el trobava, quan tronava mot fort o en determinades circumstàncies, vostè resava alguna cosa especial?
17. A casa dels seus pares tenien devoció a algun sant o alguna verge en especial? I a casa seva? Es conserva encara aquesta devoció? Com la manifesten?
18. Hi havia a casa dels seus pares alguna imatge religiosa? On estava? Què feien amb ella?
19. Té costum de senyar-se en sortir de casa, en anar de viatge, etc.?

3.7. Diversions

1. Amb qui jugava de petit/a: pares, germans, parets, veïns...?
2. Tenia una colla («quadrilla») d'amics?

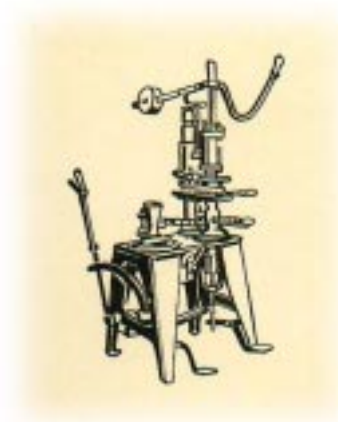
3. Hi havia jocs de jugar uns contra els altres? En què consistien? On jugaven?
4. A quins jocs jugava? On? En quin temps?
5. Als seus pares els preocupava si vostè s'embrutava jugant (gens, poc, prou)?
6. Jugaven a les mateixes coses els nens i les nenes? Quins jocs recorda de nen? I de nena? Podria explicar-nos en què consistien?
7. Podria triar els amics per a jugar o els seus pares li prohibien determinades companyies?
8. A quins jocs es jugava a l'escola?
9. De petit/a, tenia alguna afecció?
10. Tenia algun animal?
11. Tenia bicicleta per jugar?
12. Practicava algun esport de petit/a?
13. Hi havia organitzacions juvenils? Quines? Vostè pertanyia a alguna?
14. Assistia a espectacles (teatrals, musicals, d'altres tipus)?
15. De petit/a, tenia diners per divertir-se? Qui els hi donava? En quines coses se'ls gastava?
16. En quines coses es divertia de jove (esport, ball, passejar, etc.)?
17. Com s'organitzaven?
17. Quines eren les diversions dels nens?
18. I dels més menuts?

19. Quines feien els nens i nenes junts?
20. Quina música estava de moda quan vostè era jove? Quins cantants? Recorda la lletra d'alguna cançó? Com podia escoltar la música?
21. Com eren els balls?
22. Li agradava jugar a cartes o a altres jocs d'atzar ? Amb qui jugava?
23. Hi havia diversions especials en alguna festa o època de l'any? En recorda alguna?
24. Havia de demanar permís als seus pares per fer alguna d'aquestes coses?
25. Canvià de forma de divertir-se després de casat/da? De quina manera? Anaven junts marits i mullers a divertir-se o cadascú tenia les seves amistats i la seva forma d'entretenir-se?
26. Com ha canviat aquest aspecte des de l'època de la seva joventut o festeig?
27. Estava ben vist que una dona casada anés sola o amb les seves amigues al bar?
28. I al cine?
29. On podia anar a divertir-se sense anar acompanyada del seu marit?
30. Quins canvis més importants s'han produït entre la seva joventut i la dels seus fills?
31. Recorda alguns jocs i diversions que avui ja s'han perdut o que quasi ningú no els fa? Podria explicar-nos-els?

3.8. Treball

1. Feia vostè algun treball de nen o jove? Quina feina feia? Quines condicions de treball tenia (horari, etc.)? Quants diners li pagaven? Què podia comprar amb el que li pagaven en una setmana?
2. Treballava també els dissabtes? I els diumenges?
3. Qui li ensenyà a fer aquest treball?
4. Considerava que estava ben pagat?
5. Quan començà a treballar tot el dia, en pla professional? En quin ofici?
6. Treballava per a vostè, a jornal o empleat?
7. Quantes hores treballava al dia?
8. Quin jornal o salari guanyava?
9. Tenia vacances?
10. Què feia amb els diners que guanyava abans de casar-se?
11. Amb quines altres persones treballava?
12. Treballaven homes i dones? Guanyaven el mateix jornal o salari?
13. Quines relacions tenien els treballadors amb el patró, amo o empresari? Hi havia conflictes?
14. Li agradava el treball que feia?
15. Estava afiliat a algun sindicat o organització professional?

16. Quines eines gastava? Eren seves? On podien comprar-se? Algú al poble les fabricava per encàrrec? Algú sabia arreglar-les? On les guardava?
17. Quin producte s'obtenia amb el seu treball?
18. Com es comercialitzava?
19. Qui s'encarregava de vendre-ho?
20. Tenia seguretat social o alguna cosa semblant?
21. La dona de la casa, treballava abans de casar-se? Deixà de treballar fora quan es casà? Per quin motiu? Deixà de treballar fora quan tingué fills? Per què?
22. El treball domèstic (cuinar, netejar, etc.) estava ben considerat?
23. Quines diferències més importants hi havia en el treball de la casa entre l'època de la seva mare i la seva? I amb la situació actual?
24. Quins treball es consideraven més pesats o dolents? Per què?

3.8. Política

1. S'interessava el seu pare/mare en temes polítics?
2. Sap quines eren les opinions del seu pare/mare en política?
3. Per què creu que pensaven així?
4. Pertanyien a algun grup o partit polític? Ocuparen algun càrrec o activitat política?
5. Li varen donar alguna informació o educació en aquest aspecte?
6. Quan vostè era jove, tenia la mateixa opinió política que els seus pares?

7. Ha canviat posteriorment d'opinió política? Per què?
8. Quins esdeveniments han influït més en la seva postura política?
9. Participà vostè en la Guerra Civil?
10. Què significà la Guerra per a vostè i la seva família?
11. Ha donat informació o educació política als seus fills?
12. Creu que pensen com vostè? Per què?
13. Ha tingut o té por de participar en política?

DADES PERSONA ENTREVISTADA

Nom:

Data de naixement:

Lloc de naixement:

Ofici del pare:

Ofici de la mare:

Nombre de germans/germanes:

Ofici:

Data de matrimoni:

Ofici de la seva muller/marit:

Nombre de fills/filles:

Càrrecs que ha ocupat:

Extret de:

E. Gil i T. Peris, Interroguem el passat recent. El mètode indagatori en la classe d'Història. Germania, València 1995.

Relació de documentació del dossier

Document 1. Catàleg dels productes de la Cristalleria Planell.S.A.

Document 2. Diari del 10 d'octubre de 1942 on la Cristalleria Planell és declarada Empresa Exemplar.

Document 3. Evolució de la planta de la fàbrica entre 1913 i 1942.

Document 4, 5, 6, 7, 8. Telegrames enviats des de París, adreçats al senyor Planell.

Document 9. Telegrama enviat des de Marsella dirigit al sr. Leopoldo Planell.

Document 10. Telegrama enviat des de Marsella pels senyors Planell i Borràs.

Document 11. Telegrama enviat des de Xàtiva, dirigit al senyor Planell.

Document 12. Telegrama enviat des de Madrid, adreçat als senyors Planell i Borràs.

Document 13. Telegrama enviat des de Cadis.

Document 14. Telegrama enviat des de Cadis als senyors Planell i Borràs.

Document 15. Telegrama enviat des de Saragossa.

Document 16. Telegrama enviat des de Melilla.

Document 17. Factura adreçada als senyors Planell i Borràs, emesa per José Masferre Arañó des de Barcelona, el 14 de gener de 1914.

Document 18. Factura del bitllet de Juan Rabassa per anar a Santiago de Cuba, en la companyia «Pinillos, Izquierdo y C.^a», datada 3 de març de 1914.

Document 19. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Ricardo Muñoz des de Cadis, amb data 1 d'abril de 1914.

- Document 20.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per José Muñoz de la Rosa, provinent de Jerez de la Frontera, el dia 5 de maig de 1914.
- Document 21.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, signada per Francisco Muñoz des de València, amb data 17 de febrer de 1914.
- Document 22.** Carta per als senyors Planell i Borràs, escrita per Manuel Moro, provinent de Toledo, amb data 3 d'agost de 1914.
- Document 23.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Francisco Morell, provinent d'Alacant, amb data 11 de gener de 1914.
- Document 24.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Francisco Morell, des de Rabat el dia 17 de gener de 1914.
- Document 25.** Carta per als senyors Planell i Borràs de Vicente Mora Arenes, des de Manisses (València), amb data del 10 de gener de 1914.
- Document 26.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs signada per Jaime Oriol des de Valls, el dia 10 de març de 1914.
- Document 27.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Leoncio Mingot, provinent d'Alacant, amb data 17 d'agost de 1914.
- Document 28.** Carta per als senyors Planell i Borràs, escrita per José Manuel Mercadé, des de Tarragona, amb data del 28 de gener de 1914.
- Document 29.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs, provinent de la vídua i els fills d'Emilio Meneses, des de Madrid el 12 de març de 1914.
- Document 30.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs escrita per José Maurici, provinent de Girona, amb data 23 de juny de 1914.
- Document 31.** Carta per als senyors Planell i Borràs, provinent de Mans i Comas des de Barcelona, amb data 10 de juny de 1914.
- Document 32.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs, amb la capçalera de l'empresa Antonio Martori, provinent de Mataró el 8 de maig de 1914.
- Document 33.** Carta per als senyors Borràs y Pallarès, d'en Salvador Martínez, des de Villena (Sevilla) datada el 7 d'octubre de 1914.
- Document 34.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs provinent de Isabel Márquez des de Huércal-Overa (Almeria) amb data 11 d'octubre de 1914.
- Document 35.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Adolfo Marquet des de Madrid, amb data 25 de febrer de 1914.
- Document 36.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs d'Orsolich i Sallent, provinent de Madrid el 6 de novembre de 1914.
- Document 37.** Carta per als senyors Planell i Borràs de Ramón Noguer, des de Figueres, datada el 6 de maig de 1914.
- Document 38.** Carta per als senyors Planell i Borràs, provinent de Rafael María Nicolàs, des de Múrcia, el 4 de novembre de 1914.

- Document 39.** Carta per als senyors Planell i Borràs amb capçalera de l'empresa de Vicente Nieto Morate, des d'Orense el 5 de maig de 1914.
- Document 40.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs, escrita per Julián Negreira, des de Negreira, el 20 de març de 1914.
- Document 41.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs escrita per Francisco Portella des de Seu de l'Urgell el 4 d'agost de 1914.
- Document 42.** Carta per als senyors Planell i Borràs d'en Santiago Payá, enviada des de Barcelona el dia 11 de maig de 1914.
- Document 43.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs escrita per Arturo Pascual, des de Barcelona el dia 13 de juliol de 1914.
- Document 44.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs escrita per Ramón Ruiz, provinent de Màlaga amb data 31 de març de 1914.
- Document 45.** Carta per als senyors Planell i Borràs d'en Baldomero Ruiz, des de Tarragona el 28 de gener de 1914.
- Document 46.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs escrita per Jaime Roura enviada des de Girona el dia 10 d'octubre de 1914.
- Document 47.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita pel senyor Romaguera provinent de Barcelona el dia 11 de setembre de 1914.
- Document 48.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs amb capçalera de l'empresa d'en José Rodríguez y Tomas, des de Campo Criptana, amb data de 20 de gener de 1914.
- Document 49.** Carta per als senyors Planell i Borràs amb capçalera de l'empresa d'en Benjamín Roca, des de Sant Carles de la Ràpita, el dia 7 d'octubre de 1914.
- Document 50.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs, escrita per Fructuoso Ribera, provinent de Callosa de Segura, datada el 12 de febrer de 1914.
- Document 51.** Carta pels senyors Planell i Borràs de l'empresa d'en Juan Lligé i Companyia, escrita des de Barcelona, el 12 de setembre de 1914.
- Document 52.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Gabriel Lozano, provinent de Totana, el dia 2 d'octubre de 1914.
- Document 53.** Carta destinada als senyors Planell i Borràs, amb capçalera de Francisco López, des de Bilbao, el 14 de març de 1914.
- Document 54.** Carta pels senyors Planell i Borràs, escrita pel senyor Lazzoli, des de Barcelona, amb data 9 de juny de 1914.
- Document 55.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs escrita per Angel Benavides, des de Cazorla (Jaén), amb data 21 d'octubre de 1914.
- Document 56.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per A. Arenas, provinent de Guadix el dia 26 de març de 1914.

- Document 57.** Carta de Joan Barrera datada a Càceres el 3 de novembre de 1914.
- Document 58.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per A. Benavides García, datada a Cazorla el 5 de juliol de 1914.
- Document 59.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Enrique Amenedo, datada a la Corunya el 6 d'octubre de 1914.
- Document 60.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per E. Amalric, datada a Logronyo 8 de març de 1914.
- Document 61.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Salvador Reboll, datada a Borja el 14 de juny de 1914.
- Document 62.** Quadres de clients, dels mesos d'abril, maig, agost, setembre, octubre i desembre de 1914.
- Document 63.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Juan Bermúdez, provinent de Cartagena amb data 28 de maig de 1914.
- Document 64.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per J. Angues, provinent de Barcelona, amb data 19 de novembre de 1914.
- Document 65.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita en nom de Lucas Abós, provinent de Saragossa l'11 de febrer de 1914.
- Document 66.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Jacinto Riba, datada a Igualada el 23 d'octubre de 1914.
- Document 67.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Emilio Alvarez, datada a Barcelona 20 de gener de 1914.
- Document 68.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Santiago Bengoa, datada a Haro (la Rioja), 29 de juliol de 1914.
- Document 69.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per J. Bernallet, datada a Cassà de la Selva el 10 d'abril de 1914.
- Document 70.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Francisco Bergua, datada a Bilbao, 10 de novembre de 1914.
- Document 71.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Gerónimo Buxó, datada a Olot 7 de juliol de 1914.
- Document 72.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Juan Aixalá, datada a Borges Blanques 10 d'abril de 1914.
- Document 73.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per S. Alegri Gelart datada a Figueres el 27 de maig de 1914.
- Document 74.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Francisco Subirachs, datada a Barcelona el 18 de maig de 1914.
- Document 75.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Feliciano Castel, datada a Saragossa el 5 de febrer de 1914.

- Document 76.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita en nom de P. Cerezo i Varela de Seijas, datada Madrid l'11 de febrer de 1914.
- Document 77.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Cordorniu i Garriga, datada a Barcelona el 14 d'agost de 1914.
- Document 78.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Feliciano Castel, datada a Saragossa l'1 d'agost de 1914.
- Document 79.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Joan Barrera, datada a Salamanca el 24 de novembre de 1914.
- Document 80.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per José Bel, datada a Tortosa el 22 d'abril de 1914.
- Document 81.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per «Hija de G. Ballester», datada a Reus el 30 de juliol de 1914.
- Document 82.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per «Francisco Balaguer y Hermano», datada a Ribesalbes (Castelló) el 27 de maig de 1914.
- Document 83.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Luis Cabanes, datada a Tortosa, el 3 d'agost de 1914.
- Document 84.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per José Cubero, datada a Nules, el 25 d'agost de 1914.
- Document 85.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per José Crespo, datada a Cadis el 19 de juny de 1914.
- Document 86.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, amb capçalera de «Baulés y Martí», amb data de 22 de gener de 1914.
- Document 87.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Miguel Conca, datada a Alcoi el 21 de juliol de 1914.
- Document 88.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Saragossa el 10 de novembre de 1914.
- Document 89.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Logronyo 18 de novembre de 1914.
- Document 90.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Bilbao el 24 de novembre de 1914.
- Document 91.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Pamplona el 2 de novembre de 1914.
- Document 92.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Vitòria el 28 de novembre de 1914.
- Document 93.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Bilbao el 26 de novembre de 1914.
- Document 94.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Tàrrega el 20 de febrer de 1914.

- Document 95.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Todela (Navarra) el 13 de novembre de 1914.
- Document 96.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Tarragona el 9 de març de 1914.
- Document 97.** Carta d'Antonio Colominas, amb data de 18 de febrer de 1914.
- Document 98.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Tortosa l'11 de març de 1914.
- Document 99.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Saragossa l'11 de novembre de 1914.
- Document 100.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Palafrugell el 2 d'abril de 1914.
- Document 101.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Calella el 27 de març de 1914.
- Document 102.** Carta d'Antonio Colominas, provinent de Reus, sense data.
- Document 103.** Carta d'Antonio Colominas, provinent de Lleida, del 22 de febrer de 1914.
- Document 104.** Carta d'Antonio Colominas, provinent de Valls, amb data del 5 de març de 1914.
- Document 105.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Figueres el 5 d'abril de 1914.
- Document 106.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Girona el 30 de març de 1914.
- Document 107.** Carta d'Antonio Colominas, datada a Lleida el 13 de desembre de 1915.
- Document 108.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Alvaro Aguilar, des de Rute (Córdoba), amb data de 8 de juliol de 1915.
- Document 109.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Martín Cañizares, datada a Barcelona l'1 de març de 1915.
- Document 110.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per P. Cerezo y Varela de Seijas, des de Madrid, el dia 19 d'agost de 1915.
- Document 111.** Carta adreçada al senyor Leopoldo Planell, escrita per Joan Barrera, provinent de la Corunya, amb data de 12 de febrer de 1915.
- Document 112.** Carta adreçada a Leopoldo Planell escrita pel senyor Batán, des de Madrid, amb data de 9 de març de 1915.
- Document 113.** Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per A. Ballabriga, datada a Barcelona, el 16 de desembre de 1915.

Document 114. Carta adreçada al senyor Planell, escrita per Manuel L. des de Maó, el 12 de febrer de 1915.

Document 115. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per A. Balladriga, datada a Barcelona el 9 de juliol de 1915.

Document 116. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per José Albarez Fernández, datada a Gijón, 30 d'octubre de 1915.

Document 117. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita en nom de la *Oficina internacional para favorecer el comercio y la industria*, datada a Amsterdam el 2 de setembre de 1915.

Document 118. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs escrita en nom de la *Oficina internacional para favorecer el comercio y la industria*, datada a Amsterdam el 7 de setembre de 1915.

Document 119. Postal adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita en nom de la *Oficina internacional para favorecer el comercio y la industria*, datada a Amsterdam el 2 d'octubre de 1915.

Document 120. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per José Brosa Roger, datada a Las Palmas el 28 de maig de 1915.

Document 121. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita amb capçalera «Bóo y hermano», datada a Buenos Aires, el 6 de març de 1915.

Document 122. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Marcial Lloset, datada a La Habana, el 25 d'abril de 1915.

Document 123. Carta adreçada als senyors Planell i Borràs, escrita per Antonio Colomines, datada a Balaguer el 9 de desembre de 1915.

Document 124. Telefonema enviat des de Sevilla amb destinataris els senyors Planell i Borràs, amb data de 20 de desembre de 1915.